

Развијање и вредновање морала Војске Југославије

Пуковник у пензији проф. др *Драгољуб Дамњановић*

У чланку се разматра морал Војске Југославије. Аутор није доказивао сваки наведени став емпиријским чињеницама, већ је, на основу сазнања из капиталних извора и анализе праксе, направио листу актуелних проблема које треба решавати. У првом делу чланка кратко су анализирани друштвене основе морала и мотивације припадника Војске Југославије, при чему је аутор посебну пажњу посветио новом систему друштвених вредности и новом имиџу Војске Југославије. Други део чланка односи се на методолошке и методичке проблеме развијања морала, посебно на развијање патриотизма. У методологији вредновања одређене су основне манифестације (индикатори), које су дате само као скица. Њихова даља разрада треба да буде усмерена на конкретан проблем, што захтева одређено истраживање појединаца истраживача и научних установа.

Друштвене основе морала и мотивације припадника Војске Југославије

Промене у нашем друштву су толико дубоке и тако брзе да већина људи није у стању да их прати и да им се прилагођава. Зато оне уносе немир у човекову личност, изазивају разне поремећаје и нарушавају његово спокојство, морални интегритет, духовну и душевну равнотежу.

Свеукупна друштвена криза и дезинтеграција Југославије биле су достигле такав ниво да у области морала, који би требало да буде најважнији чинилац мотивације, постоји безакоње (аномија). Попуцале су друштвене и моралне норме, политичка борба се води без правила игре, готово да не постоји друштвена и правна контрола, код људи се појављују деструкција, апатија, дефетизам, стрес и слична расположења и стања. Зато се поставља питање да ли је могуће да се средства за развијање морала и мотивације која су нам дата, а иначе су краткорочног карактера, уздигну на ниво универзалности и тако надомести негативан утицај чинилаца окружења.

На основу историјског искуства, морал најчешће слаби у две супротне ситуације у којима се налази друштво:¹ у најповољнијој и 2) у најнеповољнијој, а јача у неповољној али не и у сувише неповољној ситуацији. Разлога за те тврдње има више:

1) Морал слаби када је једно друштво на врхунцу своје моћи, јер тада ствара илузију да је и његова свест свемоћна. Такво стање није

¹ Радомир Лукић, *Социологија морала*, САНУ, Београд, 1974, стр. 238.

повољно за развој мотивације људи и њихове стваралачке енергије. Човек се дехуманизује и отуђује од људскости, а управо је хуманост суштина морала. С обзиром на то да морал јача друштвену кохезију (јединство), у најповољнијој друштвеној ситуацији долази до опуштања, јер се сматра да таквом друштву не прети никаква опасност.

2) Неповољна ситуација у друштву, али не сувише неповољна, јача морал, јер човек у њој чини додатни и већи напор да би савладао тешкоће. Тиме су људи природно доведени у ситуације које су пуне изазова и које их подстичу на стваралаштво, тражење нових решења и испољавање, што их чини високо моралним.

3) У веома неповољној ситуацији у којој се налази једно друштво човек губи перспективу, њиме овладава малодушност, слабе мотивациони потенцијали, јачају деструкција, нагони и инстинкти, а то су животињске особине, а не људске. У кризним ситуацијама морал слаби и разара људско друштво и човека, који нису способни да организују производњу и друштвени живот, односно да задовоље основне људске потребе. Нагле и велике промене у друштву такође слабе морал, јер стари морал нестаје, а нови није створен.

Пошто расте колективна (национална) епидемија страха и неизвесности, потребно је брзо морално отрежњење и оздрављење. За морални опстанак друштва, односно потребе Војске, треба открити (дефинисати) циљеве, вредности, идеје за које се ваља борити и, ако затреба – гинути. Криза, што је јача и већа, изискује спасоноснију вредносну, духовну и идејну оријентацију. С обзиром на то да ми још увек немамо визију, стратегију и дугорочну оријентацију у остваривању националног интереса, то је основни узрок за опадање мотивације стање духа нације у стању неодређености, неизвесности и нејединства према основним питањима изласка из кризе.

У анализама стања, проблема и могућности њиховог решавања у неким војним школама се наглашава да је мотивација студената за школовање недовољна, да су начини мотивације превазиђени и, нарочито, да на мотивацију утиче неадекватан рад старешина, наставних група, андрагога и психолога. Веома значајан закључак (сазнање) у вези с мотивацијом јесте да се у целини с људима недовољно контактира и разговара. Нема сумње, сва су та запажања значајна за откривање појавне стране мотивације. Међутим, основни чинилац мотивације није обухваћен, нити анализиран, а он је у кризи друштва, система, државе, вредности и морала. Стара је и безброј пута проверена истина: „Мало је страшнијих несрећа од опадања и смрти система регулисања који је постао недовољан за убудуће, док други систем, погоднији за регулисање нарави, није још спреман да га замени“.² Тешко је живети у времену у којем се све мења, у којем се губи и нестаје перспектива. Тада се човек окреће прошлости и ирационалним снагама ради свог опстанка. Ранија

² Исто, стр. 164.

Југославија је нестала, а с њом и све оно што је у њој стварано. Нова држава се постепено ствара, а људи желе да се одједном створи. На пример, студент на настави каже: „Нема никаквих тајни у мотивацији. Створите јаку државу, платите нас и ми ћемо учити“. А управо и јесте највећа потешкоћа за стварање јаке државе.

Потреба за моралом и мотивацијом је огромна управо зато што нема довољно ваљаних покретача. Основно питање је како људе покренути и усмеравати, развијати, одржавати и интегрисати њихово понашање у условима када нестану основне друштвене вредности из којих извиру основни мотиви, а нове вредности нису створене. Искуство и резултати бројних истраживања показују да су друштвене вредности основни извори морала и мотивације и да ништа не може трајно да их замени. Зато је сада најпречи задатак *устављање новог система вредности*. Одређивање тих вредности веома је сложено и зависи од бројних чинилаца: политичких, историјских, културних, филозофских, економских, војних итд. Према једном покушају³ да се одреде, те вредности су:

1) слобода као универзална човекова тежња, а сада и конкретна потреба;

2) частан мир;

3) социјална правда;

4) солидарност;

5) људска права и достојанство;

6) патриотизам;

7) модерна демократска држава;

8) духовно јединство српског народа;

9) тржишна и рационална економија;

10) морални препород;

11) свеопште национално помирење;

12) биолошка обнова нације;

13) развијање науке и образовања;

14) свестрана сарадња са Србима у дијаспори.

Међутим, није довољно да се одређене вредности само прокламују већ треба да се међу њима успостави одређена хијерархија, тако да неке од њих, као што је, на пример, успостављање мира и осмишљавање стратегије привредног развоја земље (држава), буду неодложне. Тек ће у тако осмишљеној перспективи сваки наш човек видети своју будућност и смисао свог ангажовања.

Из основних друштвених вредности произилазе вредности Војске Југославије. Оне се транспонују у одређене оперативне задатке на стратегијском нивоу, који су већ дефинисани и функционишу као интегрални систем. Вредности и задаци на највишем нивоу јесу:

1) строга професионалност Војске Југославије као посебно важне државне институције;

³ Резолуција Другог конгреса српских интелектуалаца, „Војска“, 5. мај 1994.

2) оспособљеност и борбена готовост за обављање задатка према Уставу СРЈ;

3) развијање морала на основу традиција српског и црногорског народа;

4) развој војноиндустријског комплекса;

5) нова доктрина одбране и подржављење одбране;

6) модерна борбена обука;

7) политичка и партијска неутралност;

8) развој школског система према потребама профила професионалне војске;

9) решавање социјалног статуса према тежини и у друштвеном значају професије;

10) израда нових обележја Војске Југославије;

11) крајње рационално организовање и пословање.

Развијање, праћење и процењивање морала припадника Војске Југославије

Основни теоријски и практични проблеми развијања и одржавања морала

Наслеђени, постојећи, важећи морал се усваја социјализацијом и васпитањем. Према томе, без усвајања морала личност не може да буде морална, а морал појединца чини човеком. Губитком морала губе се људски идентитет и интегритет. Тада човек постаје супротност – нечовек. Човек треба да се гади себе када је неморалан, јер тада постаје чудовиште. Тако нпр. „ако постоји морална дужност да се непријатељ у рату убије, то очито није морални однос с непријатељем самим, него с члановима сопственог друштва који то захтевају, јер каква би то морална дужност према некоме била убити га, и то не из милосрђа, сажаљења итд., него као непријатеља! Тек ако и колико се према непријатељу поступа као према субјекту моралних права, као према човеку, дакле, нпр., тек кад се побеђеном непријатељу помаже да, рецимо, остане жив – тек тада с њиме настаје морални однос“.⁴

Процес васпитања морала обухвата спољашњу и унутрашњу страну усвајања морала. То је, у ствари, заједничко деловање васпитача и васпитаника да би се васпитаник упознао и, по могућству, и усвојио одређени морал. Јер, процес усвајања морала превасходно је *унутрашњи* процес самог васпитаника. Зато могу да постоје идеални програми моралног васпитања и васпитачи и организација васпитања, а да васпитаници морал не усвоје, што значи да се није одиграо унутрашњи, лични процес усвајања.

Активно морално васпитање се организује тако што се васпитаници уводе у одговарајуће друштвене и моралне процесе, па морал усвајају

⁴ Радомир Лукић, *исто*, стр. 380.

у процесу разрешења моралних дилема. Морал се, дакле, углавном учи и усваја у друштвеним групама и скупинама у којима дете, младић и одрастао човек проводи највећи део свог живота и где ради. То су породице (примарна социјализација), школа, насеља и радна места (секундарна социјализација). Зато је неоправдано очекивање да се у јединицама, мимо других основних чинилаца, до краја реше бројни морални проблеми.

Морал се најбоље учи и усваја у правом, аутентичном животу, а не у вештачки створеним васпитним ситуацијама, јер оне немају животну снагу и истинитост. У њима се човек не може морално исказати. Наиме, у првој животној ситуацији, а која не треба да буде сурова, треба указати на моралну ситуацију, на моралне норме и дилеме, на дужност људи да одлуче и да се одреде. При томе, није потребно академско моралисање, нити велики говори и убеђивања, јер се губи могућност избора, а без могућности избора нема ни моралне дилеме. У обичном, свакодневном животу довољно је само неколико речи: *то ваља, то не ваља, то је добро, то није добро, то је зло, то је срамота, то је поштено* итд., а понекад се користе само гестови, подсмех, и слично. Морал се лакше усваја ако је утемељен у филозофији, религији, идеологији, предању, традицији, обичајима итд. Без тих основа морално васпитање је наметнуто и прераста у моралисање.

Пасивно морално васпитање не подразумева довођење васпитаника у одређени друштвени и морални процес, већ га само учи моралу. Наиме, школа, с обзиром на то да нема сву ширину и тоталитет живота не може да негује активно васпитање. Зато се поставља питање колико *морал Војске*, као предмет и садржај за морално васпитање војника, има функцију која је дефинисана. Јер крајњи циљ моралног васпитања јесте формирање позитивног људског карактера, а његово остварење није могуће без активног односа у срединама у којима се усваја морал.

Морална схватања и понашање условљени су бројним чиниоцима: друштвеним вредностима, културом, вером, традицијом, васпитањем и другим. Сви ти чиниоци измичу објективној процени, као и свакодневни ситуациони чиниоци, тако да морално понашање умногоме зависи и од личних карактеристика појединца. Сви ти чиниоци су у непрекидној (стална) интеракцији и скоро је немогуће утврдити њихов појединачни утицај.

Компоненте моралности су, прво, *знање*, чија је функција да се људи упознају са моралним вредносним нормама, значајем морала и последицама. Затим, *емоционална компонента*, која се испољава сплетом осећања и социопсихолошких механизма регулисања понашања. *Моралном понашању претходе убеђење, мотиви и спремност* да се поступи овако или онако, што зависи од оцене из које произилази поступак. Процене моралних поступања у сложеним моралним ситуацијама и дилемама нису нимало лаке и, на основу искуства, обично су еластичне (не подлежу шаблонима), а тиме и непредвидиве.

У Војсци Југославије у целини, и у свакој јединици и у академијама, постоји велико интересовање за морално васпитање припадника, посебно за развијање борбеног морала. Међутим, у ланцу утицаја то је само једна карика. Ако се у том мноштву чинилаца анализирају систем и хијерархија вредности и друштвених односа (економика и производња, политика, идеологија, право, традиција, култура, вера, породица) и свему томе додају свеукупна криза, близина рата, утицај средстава масовних медија, проблем развијања морала *не може се свести само на програме моралног васпитања*. Проблем, у ствари, и не би био проблем када би тако сложен процес могао да се реши наставом из морала. Јер, морал се не може само *предавати*, односно норме, идеали и циљеви се не могу утиснути у мозак ако војницима, студентима и старешинама није омогућено да се морално испоље у правој моралној ситуацији. Изолована наставна тема о патриотизму је промашена ако се појединци не испробају у практичном патриотизму, под условом да се зна шта је патриотизам, а да би се то знало треба да се дефинише држава, домовина, која треба да буде једнако важна свим њеним грађанима, без обзира на веру, националност, социјални статус и партијску (страначку) припадност. Међутим, управо се према тим припадностима разликује степен развијености патриотизма у људи.

Појединац је недељива целина, а поједине науке га проучавају само с једног аспекта. Уместо интегралног прилаза постоји диференцирани прилаз, уместо синтезе – анализа. Морална својства личности се развијају у јединству других њених својстава. Зато је логично да постоји интегрални систем васпитања и образовања и, свакако, интегрални наставни план и програм, према којем ће развијати све психофизичке диспозиције. Зато у најновијој реорганизацији Генералштаба Војске Југославије постоји интегрални приступ моралу, али се тиме проширује круг људи који треба да буду оспособљени за његово праћење, анализу, развијање и вредновање. Ако се тај круг не прошири, однос према моралу и моралном васпитању као стручном делу посла је антипрофесионални.

Моралност је најпрефињенији, најунутрашњији и најинтимнији квалитет (својство) личности, и она се развија и испољава у свим сферама човековог рада и понашања. Зато у свим областима испољавања људи у војсци треба да се прати и анализира, а не у једној управи као до сада. Морално васпитање је изграђивање свести, убеђења и понашања људи према владајућим (важеће) моралним нормама. На жалост, у условима свеопште друштвене кризе и морал је у кризи, па се не знају важеће норме, јер је дошло до аномије (распад) морала. Зато је у условима рата и опасности за слободу земље и српства основна морална вредност *патриотизам*.

Структура појма патриотизам засићена је високим степеном емоционалног односа (набој) људи према својој домовини, отаџбини, земљи, држави. Дакле, без емоционалне повезаности, као примарног садржаја патриотске свести, не може се говорити о родољубљу, о патриотизму.

У ствари, основне манифестације патриотизма су одређена осећања, усхићења, патња, поступци и понашање људи када је угрожена отаџбина. Међутим, патриотизам, без обзира на то колико је важан као социолошко-психилошка појава за опстанак угрожене отаџбине, не прожима и не обухвата све њене чланове, припаднике, групе, слојеве и појединце. По правилу, сви они који сматрају да су обесправљени, потлачени и отуђени немају или имају умањена патриотска осећања. О томе говори и стара латинска пословица – *ubi bene, ubi patria* (где је добро, тамо је домовина).

Робови у старој Атини и Риму нису били патриоте. Патриотским осећањима нису били обузети ни кметови у феудализму. У Косовској бици изгинула је углавном властела, а не себри и отроци. У национално-ослободилачким покретима, револуцијама и устанцима учествовали су слободни сељаци и грађани. Они су стварали своје националне државе и рушили феудализам вођени патриотизмом, али само дотле док се не би учврстила нова класа. После тога, патриоте се заборављају. Када настане потреба да се остваре нови освајачки циљеви, патриотизам се поново подстиче, али прелази у своју супротност – у национализам. Зато је Маркс у *Комунистичком манифесту* записао: „Радници немају отаџбине. Њима се не може одузети оно што немају“. Према томе, патриотизам може да буде напредан или реакционаран (национализам), што зависи од карактера власти и циљева којима служи. Љубав према својој отаџбини, народу, култури, традицији, слободи и лепотама своје земље у сваком случају је високо морална, хумана, оправдана, очекивана и пожељна. Она је таква када већина народа одобрава политику власти која је демократски изабрана и која води праведну политику одбране слободе грађана и одбране слободе земље. Међутим, патриотска осећања се могу злоупотребити ако је власт силом супротстављена народу, ако се силом одржава и ако угњетава друге народе. Тада се патриотизам преобраћа у национализам и шовинизам. Те појаве су у СФРЈ искоришћене као најснажније средство за сецесију и грађански рат, а братство и јединство и југословенски социјалистички патриотизам готово су тренутно нестали или су пре тога били наше највеће илузије. Иако је патриотизам превасходно емоционалан однос, он мора да буде и национално заснован, што значи да произилази из објективне анализе чинилаца снаге и моћи на којима почива наша отаџбина. Конкретно, сада је за развој патриотизма и морала у целини првенствено потребно, да се дефинишу национални интереси, држава, систем и основне друштвене вредности. То је рационална, истинска, вредносна основа патриотизма. Без тога је патриотизам флуидан и брзо може да пређе у издајство. С обзиром на вишенационални састав СР Југославије, намеће се питање да ли она може да буде једновременно и домовина свима који у њој живе, без обзира на веру, нацију, етничке групе и слично. Наиме, Србија је држава грађана, а не само Срба, али је Албанци не признају и она за њих није домовина, па већ годинама не долазе у војску. Отуда

и питање шта треба учинити да и они буду патриоте, али не према Албанији, већ према СР Југославији.

Патриотизам је морална категорија, а не државно-правна, и зато није истоветна с држављанством. Зато се он не може наметнути, већ се може развијати – васпитавати. Он има конкретну садржину у конкретnoj ситуацији у стварној својој домовини, а на некој апстрактној. Локални патриотизам је љубав према завичају, али његово пренаглашавање прелази у локализам, и он је веома осетан у рату који се води на простору раније Југославије.

Теоријски приступ вредновању морала

Вредновање је непрекидно упоређивање, диференцирање, избор, мерење и оцењивање одређених вредности живота и рада, обуке и васпитања, морала и других вредности. Све формулације у области праћења и процењивања, па и оне најелементарније, морају да произађу из неког теоријског основа, из неке поставке и уопштавања бројних практичних радњи и искуства, чиме се чине помаци. Из наведене дефиниције вредновања може се извести неколико закључака за методологију и праксу израде упутстава и правилника:

1) Вредновање има значење универзалног појма, који обухвата све уже појмове којима се означавају поједини проблеми контроле, праћења, процењивања, метода, облика, инструмената, динамике, и другог.

2) Сам назив *вредновање* произишао је из вредности живота и рада. Према томе, основна вредност сваке војске јесте њена борбена готовост, која се налази на врху пирамиде хијерархије вредности, а у оквиру ње су обученост, моралност и други елементи.

3) Обученост и моралност се мере трансформацијом квалитативних података у квантитативне податке и без тог процеса нема проверавања и оцењивања као завршне фазе вредновања (техника). Наша досадашња упутства нису садржала ниједну одредбу о мерењу, сем у радњама које су нормиране.

4) Обученост и морал су широки појмови, па треба, да би били мерљиви, да се операционално одреде њихови бројни индикатори (манифестације). Та операционализација треба да се спроводи све дотле док индикатори не буду мерљиви и обезбеђени одговарајућим мерним инструментима. У противном, никаква упутства нису ни потребна.

5) С обзиром на то да се упутством (правилник) дефинишу циљеви и задаци вредновања, обученост и морал, односно све његове манифестације, потребно је да се одреди систем, методологија и методика вредновања, што треба да чини структуру упутства. У тим одељцима треба да се одговори на следећа питања:

1) Зашто вреднујемо (циљ, сврха, функција, задаци вредновања)?

2) Шта вреднујемо (предмет вредновања, вредности које сачињавају обученост и морал, два важна елемента борбене готовости)?

3) Које су границе и могућности до којих треба да досегне вредновање?

4) Чиме вреднујемо (методологија и методика вредновања – методе, технике, инструменти)?

5) Када вреднујемо (динамика вредновања)?

6) Како анализирати добијене податке вредновања и како остварити њихов повратни утицај на побољшање система вредновања борбене готовости?

У ранијим упутствима није било одговора на део наведених питања, а довољно је да се не одговори на само једно питање па да систем не функционише. На пример, четврто питање. Може се сасвим егзактно одговорити на три претходна питања, али ако се не конструишу одговарајући мерни инструменти и уколико се не уваже одређени принципи мерења, не дефинишу одговарајуће мерне скале, упутство ће бити материјално-статистички непоткрепљено, тј. необезбеђено. Самим тим, све оно што се касније ради, изводи и закључује нема егзактност због које се, иначе, ради упутство.

Могућност и потешкоће вредновања морала

Морал и морално васпитање припадају великој групи друштвених наука и за њих важи методологија истраживања друштвених наука, посебно методологија социологије, психологије, андрагогије и педагогије. Међутим, морал и моралност, као резултат моралног васпитања, специфични су са становишта могућности и потешкоћа истраживања. Морални процес и моралност као степен усвојености норми и спремност да се оне уважавају до нивоа категоричног императива не могу се посматрати и описати само на основу спољних манифестација људи. Да би се дошло да истине морају се применити методе, технике и инструменти којима ће се испитати унутрашња, психичка кретања људи и утврдити њихова повезаност, а ти унутрашњи процеси се испитују психолошким инструментаријем. С обзиром на то да се морал састоји од сазнања, емоција, ставова, уверења, мотива и понашања, претходна тврдња о промени психолошких тестова сасвим је логична. У целини методологија морала и моралног васпитања има три нивоа:

1) психолошке методе за сазнавање одговарајућих психичких процеса;

2) социолошке методе посматрања повезаности и деловања разних чинилаца;

3) методе педагошког и дидактичког истраживања којима се сазнаје ефикасност организације и реализације моралног васпитања.

За свестрано проучавање морала, као интердисциплинске појаве потребне су различите методе. С обзиром на то да иза морала не стоји никаква организована и специјализована институција, као иза права, вере, васпитања, науке итд., и да није прецизно разрађен (нико не прати како се он спроводи), он је дифузан и недиференциран, па се тешко

открива и проучава. Али, основни разлог за тешко вредновање морала јесте то што се он највише скрива, што је најприснији део личности и дубоко унутрашња појава. Што се појединачни морал више разликује од друштвеног, теже га је открити. Због тога треба, прво, утврдити позитиван морал друштва, затим морал појединаца и, на крају, њихову разлику. Али, постоје бројне тешкоће, јер испитаник даје пожељне исказе о моралу, а не своје. Зато се, у том случају користе посредни разговор, пројективне технике, неформални разговор с поводом, и слично. Посматрање понашања људи је објективнија метода од вербалног исказа. Међутим, ни она није поуздана ако се не утврди да ли се људи понашају према одређеној норми зато што су је усвојили или зато што им је наметнута. Мера за то је грижа савести у случају да се норма прекрши, а поузданост зависи и од објективности самог посматрача, односно од његове пристрасности.

Једна од највећих потешкоћа приликом проучавања морала је немогућност проналажења објективног мерила за мерење моралности и моралних појава. Посебан проблем је мерење интензитета појединих моралних вредности и степена прихваћености појединих моралних норми од појединаца и друштвених слојева. То су све субјективна мерила, скале процене, рангирања итд., а употребом статистике добија се привидна егзактност.

Морал је вишеструко детерминисан, посредован бројним међучиниоцима, па се узрочно-последичне везе не могу директно доказивати, већ анализом посредованих чинилаца (друштвени, економски, психолошки, културни, и други). Свођење морала само на један чинилац је потпуно упрошћавање објашњења, а статистичко приказивање морала је још веће упрошћавање. Јер, никакви показатељи корелације, контингенције, статистичке значајности и сл. не могу помоћи да се иоле поуздано закључује о узрочној вези у моралу и о моралу, тој најфинијој свести. Иза чинилаца који се обично виде, крију се бројни невидљиви чиниоци. Зато се морал мора посматрати као потпуна друштвена појава и проучавати у свој њеној сложености.

Експерименти везани за морал, мада могу да дају неке резултате, нису погодни због тога што се појава не испитује у природној ситуацији, а и сами могу да буду неморални због варирања експерименталних чинилаца. На пример, нуклеарно оружје је технички прогрес, али је морални колапс јер служи за масовно уништавање човека и природе.

Операционализација манифестација морално-психолошке припремљености

Услед недостатка метода, техника и инструмената за мерење социопсихолошких, моралних и других појава у припреми људи за рат не може се закључити да су ти феномени, стања и процеси немерљиви. Свака идеја и пракса упоређивања – степеновања јесте мерење и квантификовање, без обзира на то колико је оно прецизно. Колико ће

мерење бити прецизно зависи од циља и функције оцене морално-психолошке припреме у систему борбене готовости и командовања. Ако се задовољавамо вероватноћом од 95 одсто, онда само пет одсто резултата у коначној оцени није тачно, али је чак и та вероватноћа тачности и апроксимације боља за доношење одлука и мера од стихијног посматрања, закључивања одока и пожељног стања. У вези с тим, поставља се основно питање да ли се прецизно мерење не спроводи због сложености људског чиниоца и његових динамичких, променљивих и вишеструко условљених елемената или због страха од истине, односно од могућности да се добију неочекивани резултати који могу да поремете наше спокојство. Но, независно од тога шта преовладава, из опредељења за мерење, тј. за квантификацију, произилази потреба да се свака појава, односно свака манифестација (индикатор), дефинише као континуум. Јасно дефинисање појмова је услов без којег се не може мерити ниједна појава. За означавање те радње користе се различити називи: појмовна анализа, операционално дефинисање, операционализација, спецификација, дефинисање димензија, и слично. Та логичка радња се спроводи због тога што су појмови у свакодневном комуницирању напрецизни, недовољно одређени, па се и мере с мањом прецизношћу. Операционализацијом се успоставља специфично и једнозначно поимање морално-психолошке припреме (индикатори) и других ужих појмова. То је најсложенији посао, од чијег решења зависе све наредне радње. Операционална дефиниција је израз потребе да се проникне у суштину појаве коју индикатор презентује. Она не мора да се поклапа (најчешће се и не поклапа) с теоријском дефиницијом. То је важно због тога што истраживачи, ако инструменти доследно материјализују индикаторе, имају право да закључују само о елементима морално-психолошке припреме које су унапред одредили и мерили ограниченим инструментаријем.

Скица могућих манифестација (индикатори)

морално-психолошке припреме

1. Друштвене вредности које се у скалама ставова могу процењивати у континууму од највеће до најмање заступљености (прихваћености).

2. Моралне вредности (у тексту моралности, моралног просуђивања и понашања процењиваће се у континууму постојања у највишем степену и одсутности у најнижем степену):

- патриотизам – издајство;
- неговање борбених традиција – негирање борбених традиција;
- храброст – кукавичлук;
- дисциплинованост – недисциплинованост;
- част и понос – стид и понижење;
- правичност – привилегије;
- другарство – асоцијалност (хладан однос);
- солидарност – себичност (егоизам);

- међусобно уважавање и поштовање – неуважавање и непоштовање;
- поштење – непоштење;
- истрајност – малодушност;
- оптимизам – песимизам;
- увереност у могућност одбране – дефетизам.

3. Социопсихолошке вредности војне јединице као социјалне групе (процењиваће се у континууму њихове развијености – неразвијености или учесталости, односно фреквенције):

- унутрашњи односи и живот у војним јединицама;
- информисаност;
- интеракција (комуникативност) у јединицама;
- социјална клима;
- усвајање војничких норми живота, рада и понашања;
- идентификација са циљевима јединице, њиховим лидерима и слично;

- осећање припадности јединици;
- брига за људе;
- хомогеност јединице;
- флукутација људи;
- активност на послу;
- неформалне групе;
- стимулативне мере;
- дисциплинске грешке;
- несреће у јединици;
- криминалитет.

4. Мотивационе вредности процењиваће се у тексту мотивације конструисаном на основу деловања пројективног психолошког механизма, самопроцене, процене мотивисаности других, протокола посматрања, залагања на послу и учесталости – фреквенције догађаја:

- свест о заједничким циљевима;
- друштвени мотиви;
- лични мотиви;
- унутрашња мотивација (постигнуће, радозналост, инспирација, стваралаштво, радост, задовољство, самоизналажење садржаја и начин у развоју когнитивних капацитета, активност, критички однос, изазов, слика о себи, оригиналност, афирмација, самопоштовање);
- такмичење;
- емоционалне везе између припадника јединице;
- вредновање рада, знања и стручне оспособљености;
- напредовање у служби;
- задовољство међуљудским односима у јединици, старешинама и собом;
- задовољство условима рада;
- оптерећеност на послу;
- сметње (потешкоће);
- задовољство личним стандардом.

Технике и инструменти за мерење и оцењивање морално-психолошке припремљености

1. Тестом моралности и моралног просуђивања и анализом историје случајева треба оценити моралне вредности и понашање људи.

2. Скалом ставова према социопсихолошким вредностима војне јединице и тестом хомогености војне јединице и Војске, као и прегледом документације, треба оценити одређене манифестације.

3. Тестом мотивације војника, тестом мотивације старешина, тестом мотивације питомаца и тестом мотивације ЦП на служби у ВЈ и посматрањем понашања треба оценити мотивисаност за рад и борбу.

Приказана скица манифестације⁵ (индикатори, технике и инструменти) само је глобални модел за годишње истраживање или истраживање по потреби, које би у одређеном случају обухватило и ситуационе чиниоце. На пример, сада је актуелан проблем одласка високостручног кадра из Војске Југославије, затим проблем избеглица чланова породица војних лица итд. Истраживања би требало да организује и спроводи Институт за ратну вештину и друге научноистраживачке установе Војске Југославије.

Литература:

1. Академик Радомир Лукић, *Социологија морала*, САНУ, Београд, 1974.
2. Академик Михајло Марковић, *Морална питања одбране земље у савременим условима*, „Информатор“, 1/92, Београд.
3. Живојин Мишић, *Стратегија – вештина ратовања*, ВИНЦ, Београд, 1993.
4. Андре Гаве, *Вештина командовања*, ВИНЦ, 1993. (репринт).
5. *Неговање и вредновање традиција у Војсци Југославије*, научна расправа, ВИНЦ, 1993.

⁵ Аутор је скицу детаљније разрадио и приказао у заједничком макропројекту ИСИ и ИОС *Научна утемељеност контроле и оцењивања борбене готовости ОС СФРЈ*, 1990/91.